

Lektioita

Mikko Äijälä^a

Rekikoirat asuttavat matkailumaisemaa

Väitöstilaisuuden Lectio Praecursoria Lapin yliopisto 30.9.2022

Väitöstutkimuksessani liikun monilajisen matkailun poluilla ja maisemissa tutkimalla sitä, miten paikallinen matkailumaisema rakentuu rekikoiran, ihmisen ja paikan välisissä kohtaamisissa. Vastaamalla kysymykseen miten rekikoirat toimijoina osallistuvat matkailumaiseman tuottamiseen rakennan uusia polkuja niin matkailututkimuksen kuin käytännön toiminnan kentille.

Historian saatossa ei ole koskaan ollut aikaa, jolloin kaiken sorttiset ei-inhimilliset olevaiset eivät olisi osallistuneet elämän ylläpitämiseen, kirjoittaa antropologi Tim Ingold (Ingold 2013). Myös matkailutoiminnassa esimerkiksi Suomen Lapissa on harvoin – jos koskaan – ollut aikaa, jolloin ei-inhimilliset olevaiset eivät olisi osallistuneet matkailutoiminnan ylläpitämiseen. Rekikoirat ovat nykyään yksi keskeinen olevainen Lapin matkailuelämän ylläpitämisessä, sillä rekikoirasafarit on yksi suosituimmista aktiviteeteista Lappiin tuleville ulkomaisille matkailijoille. Rekikoirat ovat siis taloudellisestikin merkittäviä olevaisia Lapin matkailulle.

Rekikoirat ovat kuitenkin jotain muutakin kuin matkailun taloudellinen voimavara. Hiljattain koronapandemia ja sen myötä tyrehtyneet matkailijavirrat toivat esiin rekikoirista toisen puolen, kun käytiin vilkasta keskustelua siitä, mitä työttömiksi jääneille rekikoirille tapahtuu. Spekuloitiin jopa sillä, onko mahdollisuutena koirien joukkolopetukset. Puheessa koira ei enää ollutkaan korvattavissa oleva taloudellinen resurssi vaan pikemminkin jotain lemmikkikoiran kaltaista, josta ei noin vain voi luopua. Nämä tapaukset osoittavat, että tilanteesta riippuen rekikoiraan liitetään erilaisia ihmisen toiveita ja tarpeita, jolloin koirat saavat parhaassa tapauksessa nauttia tai pahimmassa tapauksessa joutuvat kärsimään ihmisen tarpeiden mukaisesti.

Väitöskirjapolulleni lähdin alun perin näiden vaikeiden – jopa viheliäisten – ongelmien siivittämänä, joita joudumme kohtaamaan, kun liitämme eläimet matkailutoiminnan piiriin. Matkailututkimuksen kentällä on alettu enenevässä määrin siirtyä pois ihmiskeskeisestä ajattelutavasta ja kiinnittää huomiota erilaisiin toimijuuksiin, mutta tähän saakka tutkimukset eivät ole joko kyenneet tai halunneet kiinnittää riittävällä tavalla huomiota eläinten erityislaatuiseen toimijuuteen. Esitän, että emme riittävällä tavalla tunnista ja tunnusta niitä tapoja, joilla eläimet osallistuvat matkailutoiminnan ylläpitämiseen.

^a Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto, mikko.aijala@ulapland.fi

Tutkimuskohteenani olevat matkailumaisemat ymmärretään sekä paljolti matkailututkimuksen että etenkin käytännön tasolla ihmisen asuttamiksi maisemiksi. Matkailupalvelujen tuottamisessa eläimillä on vain vähän vaikuttamismahdollisuuksia, sillä niiden nähdään toimivan vain matkailuelämysten tuottamisen välineinä. Esimerkiksi Lapin aluemarkkinoinnissa rekikoirista käytettävä kuvasto viittaa hyvin pitkälti aurinkoon, hohtaviin hankiin ja siperianhuskyyihin, vaikka todellisuus voi olla ihan jotain muuta. Tällaisessa maisemassa ihmiset, kuten oppaat ja turistit, ovat selvästi toimijoita, jotka tietoisesti pyrkivät tarjoamaan ja hakemaan matkailuelämyksiä. He myös kommunikoivat puhutun kielen avulla. Tällainen käsitys rajaa toimijuuden koskemaan vain ihmistä, jolloin ei-inhimilliset oliot rajataan toimijuuden ulkopuolelle. Tällainen toimijuuskäsitys on kuitenkin hyvin ongelmallinen, koska silloin eläimet eivät pysty mukautumaan ihmisen ja ympäristön toimintamalleihin ja päinvastoin.

Toisaalta myös ihmisen tekemillä esineillä, kuten vetoliinoilla, reellä tai moottorikelkalla voidaan ajatella olevan toimijuutta, koska ne saavat erilaista toimintaa aikaa sekä koirissa että ihmisissä (Latour 2005; Valkonen 2009). Tämä ajattelutapa on puolestaan ongelmallinen siksi, että se pelkistää koirat objekteiksi esineiden tasolle. Minun on vaikea ajatella, että koirat ja esimerkiksi reet olisivat samantasoisia toimijoita. Jos ne olisivat, niin eikö koirat olisi silloin kuolleita – tai toisinpäin, että esimerkiksi reet pystyisivät täysin itsestään mukautumaan ihmisen tarpeisiin.

Tutkimuksessani lähestyn toimijuutta näkökulmasta, jonka mukaisesti taitavuus ja kyky kehittyä suhteessa ympäristöönsä on toimijuuden edellytys. Rekikoiraihmissen eli mushereiden tavoin rekikoirat pystyvät kehittymään ja siten vastaamaan ympäristön asettamiin vaatimuksiin toisin kuin esineet (Ingold 2011). Rekikoirien ja ihmisten vuorovaikutus ja toimijuus ei kuitenkaan tapahdu tyhjiössä vaan aina jossakin konkreettisessa tilassa, kuten kennelillä, tai käsitteellisessä tilassa kuten erämaa.

Lähestyn näitä tiloja kokonaisuutena, joka ei ole ennalta olemassa oleva ympäristö, joka pelkästään mahdollistaa tietynlaista toimintaa, vaan jatkuvasti tekemisen ja itse toiminnan kautta uudelleen syntyvä ja muovautuva maisema, jonka tuottamiseen osallistuvat sekä koirat että ihmiset (Ingold 2011; Gray 2014). Maisema muovautuu jatkuvasti koirien ja ihmisten tekemien polkujen myötä. Tim Ingoldin (2016) mukaan polut syntyvät ihmisten ja eläinten kulkiessa maisemassa ja näyttäytyvät usein vain hetkellisinä piirteinä erilaisilla pinnoilla, kuten jalanjälkinä hiekassa tai lumessa. Polut tulevat esiin myös tunnejälkinä meissä. Polut eivät siten ole suoria linjoja vaan kulkevat sinne tänne ja risteävät kietoutuen monimutkaiseksi ja jatkuvasti muuttuvaksi polkujen rihmastoksi (*meshwork*), jolla ei ole rajoja, alkua eikä loppua (Ingold 2011). Polkujen ja rihmaston kielikuvia käytän kuvaamaan niitä tapoja, kuinka eläinten ja ihmisten toiminta kietoutuvat toisiinsa ja edelleen ympäröivään tilaan. Tämän kietoutuminen tuloksena syntyy asuttu maisema, joka on täynnä ihmisten ja eläinten tekemiä materiaalisia ja tunneperäisiä piirtoja (Ingold 2016; Vannini & Vannini 2018).

Tutkimukseni lähtökohtana on relationaalinen todellisuuskäsitys, joka perustuu ihmisten ja ei-inhimillisten olentojen, kuten eläimet ja kasvit, suhteisuuden ja keskinäisen riippuvuuden ymmärtämiseen. Suhde ei ole kytkös kahden valmiiksi määritellyn olion välillä vaan polku, joka muotoutuu kokemuksen kautta ja jonka myötä oliot myös muuttuvat jatkuvasti. Jokainen suhde on siis yksi polku rihmastossa. Tämän käsityksen mukaisesti rekikoiraa ei ole olemassa ilman sen kanssa elävää musheria. Musheria ei puolestaan ole olemassa ilman rekikoiraa. Minua väitöskirjatutkijana ei ole olemassa ilman näitä kahta. Sen sijaan, että olisin pyrkinyt ymmärtämään ja väittämään jotain siitä, mikä on tärkeää rekikoirille yksilöinä; tai siitä, onko rekikoirien ympärille rakennettu matkailutoiminta lainkaan hyväksyttävää, pyrin ymmärtämään, miten paikallinen matkailumaisema rakentuu jatkuvasti eri paikoissa tapahtuvien rekikoirien ja ihmisten välisten kohtaamisten tuloksena.

Näiden lähtökohtien pohjalta etnografinen lähestymistapa, jossa tutkittavaa ilmiötä pyritään ymmärtämään tukittavien eli rekikoirien, mushereiden ja turistien elämismaailmasta

sisältäpäin oli minulle käyttökelpoinen. Etnografi menee niin sanotusti kentälle. Minun kenttäni, jossa liikuin, on rovaniemeläinen rekikoirakennel eri turistesonkeina koirien kesätreeneistä kiivaimman matkailusesongin turistikafareihin. Kenttätöistä parhaiten ulkoa muistamani tapahtuma on Antin (joka on yksi kennelin mushereista) vastaus, kun koirien treenipäivän päätteeksi olimme viemässä koiria takaisin tarhoihin ja kysyin häneltä, että onko vielä jotain, mitä tänä päivänä pitäisi kuvata. ”*Mistä helvetistä minä sen voin tietää? Nämähän on huskyja. Ainoa asia, minkä voi ennakoita on se, että jotakin ennakointia tulee tapahtumaan*”, kuului Antin vastaus.

Tähän Antin toteamukseen tiivistyy hyvin paikallisen matkailumaiseman luonne – siihen kuuluu ainakin ”näitä huskyja”, Antti sanoineen ja tekoineen, sekä näiden yhteenkietoutumiseen liittyvää loputon määrä ennakointimuuttoa. Kysymyslauseeseen puolestaan tiivistyvät ne painavat epistemologiset ja metodologiset kysymykset, joiden kanssa ihmistieteellisen eläintutkimuksen kentällä liikkuvat tutkijat joutuvat painiskelemaan (Buller, 2015). Omalla kohdallani jouduin miettimään, mitä perustavanlaatuisesta ”näiden huskyjen”; mushereiden, kuten Antin, turistien sekä toimintaympäristön välisestä relationaalisuudesta on tiedettävissä ja millä tavalla tästä suhteisuudesta ja sen jatkuvasta ennakointimuutoksesta voin saada tietoa.

Tällainen lähestymistapa vaatii pelkästään puheeseen ja tekstiin perustuvien menetelmien, kuten haastattelujen, sijasta kennelillä olemista. Tärkeää ei ole se, mitä ihmiset sanovat tekevänsä vaan se, mitä he ja koirat tekevät ja missä tilanteissa ja paikoissa. Jotenkin oli luotava tutkijan polkuja niihin jatkuvassa liikkeessä oleviin intiimeihin tiloihin, joissa rekikoirien ja ihmisten polut kohtaavat sitoen yhteen koirat, ihmiset, maiseman sekä minut tutkijana. Toisin sanoen minun täytyi pohtia, kuinka pysyä mukana kennelin arkiaskareissa.

Liikkuva videoetnografia on tutkittavien mukana kulkemiseen perustuva tutkimusmetodi, jota on käytetty kulttuurintutkimuksen (Vannini 2017) lisäksi myös ihmis-eläintutkimuksen kentällä (Brown & Banks 2015) rakentamaan ymmärrystä tutkittavien arkisista, liikkumiseen perustuvista kokemuksista ja käytännöistä sekä niiden merkityksistä. Esitän, että liikkuva videoetnografia on yksi polku, jota käymällä tutkija voi päästä matkailumaisemiin liittyvän ihmiskeskeisyyden tuolle puolelle, sisälle niihin tiloihin, joissa eläväiset koirat ja ihmiset jatkuvasti tekevät matkailumaisemaa. Tutkimusvälineenäni käytin kolmea GoPro-kameraa, joista yksi oli musherilla, yksi koiran valjaissa kiinni ja yksi minulla itselläni. GoPro-kameroiden avulla oli mahdollista saada audiovisuaalista aineistoa, jossa liikkuminen ja elävyisyys olemisen tapana nousee keskiöön.

Alkuperäisenä ideanani oli olla yksi heistä, mushereista eli olla saappaat ja kädet savessa siivoamassa koiratarhoja, laittamassa koiria liinoihin eli valjastamassa koiria rekien eteen sekä ajaa valjakkoa. Tuntumukseni ulkopuolisuudesta etenkin suhteessa koiriin saivat minut kuitenkin siirtymään syrjemmäs passiivisen havainnoijan rooliin. Toinen ideani oli, että tutkimukseni keskittyisi kahteen musheriin ja kahteen johtajakoiraan. Hylkäsin lopulta myös tämän idean, koska jopa yhden kennelin sisällä toiminta ei keskity vain kahden koiran ympärille vaan kymmenien, jopa satojen, koirien ympärille. Nämä odottamattomat tapahtumat saivat minut hieman muuttamaan kulkusuuntaani tutkimuspolullani.

Perinteisen käsityksen mukaisesti etnografinen tutkimus vaatii pitkää ja intensiivistä kentällä oloa, jotta kenttä tulee tutuksi. Itse vietin rekikoirakennelillä vain muutaman päivän, mutta keräämäni videoaineisto aina koiratarhojen siivoamisesta turistikafareihin luo mahdollisuuden olla intensiivisesti kentällä olematta siellä fyysisesti (Brown & Banks 2015). Videoaineisto sisälsi runsaasti nyansseja, kuten koirien ja mushereiden tekemiset sekä turistien esittämät kysymykset, jotka olisivat voineet helposti johtaa jopa täysin väärin tulkintoihin, joten tarvitsin selvennystä näihin nyansseihin.

Minulle tutkijana jopa kaikkein hedelmällisin osa liikkuvaa videoetnografiaa olivat videoaineiston katselutuokiot kahden musherin kanssa, jotka toivat oman kerrostumansa tutkimusaineistoon. Tätä toimintatapa voidaan kutsua vastuulliseksi antropomorfismiksi (Johnston 2008; Keul 2013). Antropomorfismi eli inhimillistäminen viittaa siihen, kuinka

eläimistä puhutaan samalla tavoin, samoilla sanoilla ja termeillä kuin ihmisestä, mutta eläintä ei varsinaisesti pidetä ihmisen kaltaisena. Tarkoituksena on eläimen empaattinen ymmärtäminen. Vastuullinen antropomorfismi viittaa siihen, että koiria saavat tulkita ja niistä saavat puhua ne, joilla on pitkäaikainen ja lähes päivittäinen yhteys koiriin. Katselutuokioiden myötä minua hämmästyttänyt määrä Antin puhetta koirille asetui kontekstiin niin, että niillä tsemputaan sekä itseä että koiria parempaan suoritukseen.

Kulkemani teoreettiset, empiiriset ja metodologiset polut ovat mahdollistaneet ymmärtämään paremmin matkailumaisemassa olevia polkujen solmukohtia, joissa koirat, ihmiset, paikka ja minä tutkijana kohtaavat. Näistä solmukohdista olen koostanut neljä erillistä tutkimusartikkeliä sekä väitöskirjani johdanto-osan, jonka keskiössä on tarina yksittäisestä rekikoirasafarista. Tarinani on syntynyt kyvystä päästä kiinni kennelillä tapahtuvaan toimintaan peräkkäisinä ja merkityksellisinä tapahtumina. Tarina ei ole tarkka kuvaus yksittäisestä safarista, joka tapahtui kenttätöideni aikana, vaan sitoo yhteen lankoja koko kenttätöideni ajalta. Ingoldin (2016) ajattelun mukaisesti tarinani on karttaluonnos, joka ennalta määrätyn ja ajattoman turistisen maiseman sijaan kuvaa asuttua *rekikoirailumaisemaa* kaikkein kiemuroineen antaen tilaa myös rekikoirien toimijuudelle.

Rekikoirasafari tapahtumana perustuu toisistaan poikkeavien maisemakuvausten – reittikarttojen ja karttaluonnosten – tietokäytäntöihin. Reittikartta esittää sarjan toisiinsa karttaviivoilla liitettyjä kohteita, jotka voidaan nähdä yhdellä kertaa. Reittikartta on ajaton abstrakti kuvaus maisemasta, johon tieto ikään kuin liitetään ja jota hallitaan ylhäältä päin (Ingold 2016). Erilaisten matkailukäytäntöjen lisäksi esimerkiksi koirien jalostuksella ja kennelin infrastruktuurilla, kuten asiakastilat, lähtöalue, reitit ja juoksutarha, pyritään luomaan sekä optimaalinen koira että optimaalinen ympäristö safarien toteuttamiseen niin koirien kuin turistienkin näkökulmasta.

Aamupalavereissa musherit piirtävät reittikarttaa suunnitellessaan päivän safareita sen ennakkotiedon varassa, mikä heillä on koirista, matkailijoista, safarien aikatauluista ja säätilasta. He joutuvat ikään kuin jähmettämään jatkuvasti muuttuvan maiseman hallittavissa olevaan muotoon. Reittikartta kuitenkin kuvaa aina siloteltua maisemaa, josta puuttuvat etenkin kaikki ihmisnäkökulmasta epämiellyttävät asiat, kuten koiran jätösten siivoaminen, likaiset vaatteet ja räntäsade. Tällaisella kartalla on siten vain vähän yhtenäisyyttä asutun maiseman ja sitä myöden koirien menemisten ja tulemistensa kanssa (Ingold 2016). Koirat, kenties myös ihmiset, kuvaannollisesti tapetaan.

Karttaluonnos päinvastoin on kuvaus asutusta maisemasta (Ingold 2016). Se perustuu maisemassa kulkemisesta saatavaan tietoon. Kartta ei kerro lukijalle, missä mikin kohde on vaan kartta-viivat muotoutuvat maisemassa elämisen, siellä toimimisen ja niihin liittyvän kerronnan kautta. Karttaviivat piirtyvät siis sisälle maisemaan – eivät sen päälle. Kun safaritapahtumaa tarkastellaan karttaluonnoksen avulla niin siinä yhdistyvät sekä aiemmin mainitsemani matkailutoimintaan ja koirien jalostukseen liittyvät käytännöt, kaikki safari-infrastruktuuri, mushereiden toiveet ja suunnitelmat optimaalisesta safarista, mutta nyt myös kaikkiin näihin liittyvä yllätyksellisyys ja epävarmuus.

Rekikoirasafarit tuskin koskaan menevät niin kuin alun perin on suunniteltu, sillä esimerkiksi valjakoiden kokoonpanoja joudutaan usein vaihtamaan ihan viime hetkellä, mikä aiheuttaa viivästyksiä aikatauluihin. Viivästysten myötä koirat puolestaan saattavat niin sanotusti kuumua, mikä johtaa helposti pieniin kärhämiin sekä koirien että joskus myös mushereiden välillä. Tämä vain yhtenä esimerkkinä siitä, kuinka siististä ja silotellusta turistiksesta maisemasta tulee ennakoimaton ja jatkuvasti muuttuva *rekikoirailumaisema*, jossa kaaosta tuovat esimerkiksi sää, turistit ja koirat. Toisaalta koirat voivat usein myös estää kaaoksen syntymisen, sillä ne kykenevät itse selvittämään tilanteen, jos joutuvat pääliinan väärälle puolelle. Ne estävät silotellun matkailumaiseman romahtamisen. Nämä onnistumisten hetketkin jäävät piiloon reittikartasta.

Kirjoittamani tarina sekä sen osaset, joita olen tässä hyvin lyhyesti avannut, ovat vain minun polkuni ja minun kertamani tarina rekikoirailumaisemassa. Tavoitteenani ei ole ollut

kertoa jonkun muun, kuten mushereiden tai koirien, tarinaa vaan kertoa oma tarinani menettämällä, jotka ovat avoimia erilaisille tavoille elää tässä maailmassa. Tarinaani täydentävät lyhyet videoklipit, joiden tarkoituksena on luoda yleisölle mahdollisuus rikkoa turistisen maiseman rajoja luonnostelemalla kunkin omia karttoja rekikoirailumaisemasta. Nämä luonnokset ovat mahdollisesti jopa ristiriidassa minun karttaluonnokseni kanssa. Loppujen lopuksi tarinani ja piirtämäni karttaluonnoshan ovat vain pieni ja ajan myötä katoava polku jatkuvassa muutoksessa olevaa maisemaa (ks. Ingold 2016).

Matkailuelinkeino tarvitsee reittikarttoja matkailupalvelujen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Polullani tähän mennessä näkemäni ja kokemani perusteella esitän, että sekä (matkailu)tutkijoiden että matkailuelinkeinon tulisi kiinnittää huomiota, ymmärtää ja piirtää karttaluonnoksia niistä monilajisista poluista, joista matkailumaisemat muodostuvat. Silotellun turistisen maiseman sijaan matkailutoimijoiden tulisi kohdata myös asutun matkailumaiseman epämiellyttävyydet. Tämä on polku mitä meidän on käytävä, mikäli haluamme kehittää matkailua vastuulliseksi kaikkia niitä kohtaan, jotka osallistuvat sen ylläpitämiseen nyt ja tulevaisuudessa. Myös oma monilajinen polkuni on kaikkea muuta kuin kuljettu loppuun.

Lähteet

- Buller, H. (2015) Animal geographies II: Methods. *Progress in Human Geography* 39(3) 374–384. <https://doi.org/10.1177/03091325145274>
- Brown, K. M., & Banks, E. (2015) Close encounters: Using mobile video ethnography to understand human-animal relations. Teoksessa Bates, C. (toim.) *Video methods: Social science research in motion* 95–120. Routledge, Abingdon.
- Gray, J. (2014) Hefting onto place: Intersecting lives of humans and sheep on Scottish hills landscape. *Anthropos* 27(2) 219–234. <https://doi.org/10.2752/175303714X13903827487520>
- Ingold, T. (2011) *Being alive: Essays on movement, knowledge and skill*. Routledge, Abingdon.
- Ingold, T. (2013) Anthropology beyond humanity. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society* 38(3) 5–23. <https://www.waunet.org/downloads/wcaa/dejalu/feb_2015/ingold.pdf>.
- Ingold, T. (2016) *Lines*. Routledge, Abingdon.
- Johnston, K. (2008) Beyond the clearing: towards a dwelt animal geography. *Progress in Human Geography* 32 633–649. <https://doi.org/10.1177/0309132508089825>
- Keul, A. (2013) Embodied encounters between humans and gators. *Social & Cultural Geography* 14(8) 930–953. <https://doi.org/10.1080/14649365.2013.837190>
- Latour, B. (2005) *Reassembling the social: An introduction to Actor-Network Theory*. Oxford University Press, Oxford.
- Valkonen, J. (2009) Acting in nature: Service events and agency in wilderness guiding. *Tourist Studies* 9(2) 164–180. <https://doi.org/10.1177/1468797609360595>
- Vannini, P. (2017) Low and slow: Notes on the production and distribution of a mobile video ethnography. *Mobilities* 12(1) 155–166. <https://doi.org/10.1080/17450101.2017.1278969>
- Vannini, P. & Vannini, A. (2018) These boardwalks were made for bushwalking: Disentangling grounds, surfaces, and walking experiences. *Space and Culture* 21(1) 33–45. <https://doi.org/10.1177/1206331217749127>

Väitöskirjan tiedot

- Äijälä, M. (2022) *Tourist Landscapes as Multispecies Trails: Storying a Mushing Landscape Through Mobile Video Ethnography*. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 343. <<https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/65184>>.